

Пирот наших предака

Истраживачко - едукативна радионица

Трећи део

Пирот, 2024.

Пирот наших предака
Истраживачко - елукативна радионица
Трећи део

Издавач:
Удружење историчара Пирота

За издавача:
Предраг М. Видановић

Аутори:
Давор Лазаревић
Предраг М. Видановић

штампа:
Златограф - Пирот

ПРОЈЕКАТ ФИНАНСИРАЛА ГРАДСКА УПРАВА ПИРОТ
ПРЕКО ЛОКАЛНОГ ПЛНАЛ АКЦИЈЕ ЗА ДЕЦУ

Поштована децо,

У оквиру пројекта „Пирот наших предака“, који већ трећу годину заједно реализујемо, за ову прилику смо вам припремили садржаје под насловом "ПРВИ ПУТ У ПИРОТУ". Кроз кратке текстове који следе и ретке старе фотографије, покушаћемо да заједно откријемо када и како је Пирот добио прву основну школу, прво јавно осветљење, први клавир, бицикли, и друге тековине које ми данас подразумевамо и не обраћамо пажњу на то колико су утицале да се промени квалитет живота наших предака. Неке новотарије су као и данас тешко прихватаме, од неких су се људи у почетку плашили, од других

зазирали јер су захтевале промене, а неке су се одмах примале и постајале врло популарне. Како год, иновације су позитивно мењале цивилизацију и начин живота који је вековима пре тога био исти, независно од тога где су људи живели. Ми се данас ретко кад запитамо како су изгледала путовања или комуникација међу људима пре него што је у вароши стигао први воз. За Пироћанце тог времена то је био прворазредни догађај који је коначно "пензионисао" коња као најбрже превозно средство на копну. Писма од Пирота до Београда нису више путовала пар недеља већ пар дана, роба и људи такође. За человека деветнаестог века то су били кораци од седам миља које ми данас тешко разумемо јер смо у ситуацији да за неколико сати будемо на другом континенту, а да писану или видео поруку, на исто тако далеку дестинацију, шаљемо у делићу секунде. Да не говоримо о примени електричне енергије без које је савремено друштво незамисливо. Колико нам је то важно најбоље разумемо када "нестане струја" на неколико минута, а несвесни смо тога да су до пре стотинак година наши стари Пироћани живели без сазнања да струја уопште постоји. Када је "стигла струја" у вароши 1922. године била је то права мала револуција у свим сегментима јавног живота. Од тога да је дан продужен и на ноћне сате, преко употребе струје за покретање машине, па до њеног коришћења у кућним условима за бројне апарате који су већ од тридесетих година полако улазили у домове Пироћанаца. Овом приликом ћемо дотаћи само делић онога што се десило први пут у Пироту, а у другом делу публикације ћете имати прилику да кроз занимљиве фотографије и сами истражите неке догађаје и грађевине кроз које ћете открити још неке детаље из новије прошлости нашег града.

ПРВИ ПУТ У ПИРОТУ

Први писани помен града, пронађен је у белешкама из 1448. године у којем је наведено „да се тимар покојног Окчи Караће да Јусуфу, сину Пироћанца Софија Самија“. У попису тимара (имања, спахилука) нахије Висок и Знепоље из 1477 – 1489, уз запис о тимару Јапиџака аге и Аруз хоџе, уписан је 22.јануара 1452.године текст који се односи на Пирот: „Сада се ово село (Голема Белица) узима од наведеног Караће и заједно са селом Белово, које спада у пиротски крај, даје се Енгересу Јусуфу“. Истовремено, Турци уводе свој назив за Пирот, Шехирђој (варошко село).

Прва основна школа – Оснивање прве основне школе у Пироту се везује за 1815. годину и даскала (учитеља) Аћима који је тај посао, на своју руку, радио десетак година у Пазарском делу вароши као приватни учитељ деце из угледнијих породица. У доминантно исламском и османском окружењу задатак првих школа је био очување језика, писма, националног и верског идентитета становништва. Ондашња писменост састојала се, у првом реду, у оспособљавању за читање црквених, а касније и других књига, а тек касније су се развијале вештине попут писања, певања и рачунања. Школе су биле приватног, црквено-школског карактера и значаја, а радиле су свака за себе без икаквог наставног плана и програма. Учитељи су били писмени појединци који су своја знања најчешће преносили уз помоћ строгоће до нивоа физичког кажњавања и системом бескрајног понављања градива или методом имитирања вештина. Настава се изводила помоћу буквара, часловца (зборник молитава који у недостатку буквара служи као књига за учење писмености, псалтира (Збирка побожних песама), апостола (књига светог писма које су написали апостоли) и октоиха (осмогласник, књига у којој су песме за вечерњу, јутарњу и литургију за сваки седмични дан раздељене на осам гласова).

Прва фабрика у Пироту је подигнута је 1872. године. Била је то Мидхат - Пашина фабрика за влачање, предење и бојење вуне, а звала се и Али-бегова фабрика. Основана је уз помоћ турске управе, а изградња је започета док је Нишким пашалуком управљао везир Мидхат-паша, касније везир и председник владе у Истамбулу. Машине су набављене у Енглеској, а покретала их је вода Градашничке реке на чијој десној обали је фабрика изграђена. Имала је механичку предионицу, бојациницу, четири точка за израду гајтана и исто толико разбоја за ткање ћилима, на којима је радио осам жена. Фабрика која се

налазила низводно од данашњег Малог моста опљачкана је приликом ослобођења од Турака 1877. године и машине су однете. Зграда је потом неко време служила као касарна градске чете тобија и постојала је до Првог светског рата.

Прва школска зграда у Пироту је подигнута 1888. године, захваљујући средствима које су прикупили имућни Пироћанци чија имена и данас стоје на спомен плочи која се налази на прочељу зграде према главној градској улици. Била је то прва наменски грађена школа у пиротском крају коју су користили ученици основне школе у Пазару, а неко време је у њој била смештена и Пиротска гимназија.

Стара зграда Основне школе на Пазару (1888)

Прва јавна расвета, урађена је још током османског периода, тачније 1869. године, када је дуж главне варошке улице од Нишке до Стамбол капије постављен 21 гасни фењер, док је на другим важним местима Пирот осветљавало још 34 фењера. Како би се расвета одржавала и фењери палили постављено је осам чувара. Од гасних фењера до електричних уличних светиљки прошло је више од пола века када је на иницијативу пиротских трговаца, хотелијера и занатлија у Пироту је марта 1920. године формирано „Пиротско електрично и индустријско друштво“, а 9. маја је у граду почело постављање електричне мреже. Прва сијалица је засијала 12. августа 1922. године. Улична је расвета имала 200 сијалица јачине 50 W, док су у центру града и на раскрсницама биле сијалице јачине 100 W. Гњилан је, 17 година после електрификације Пирота, постао прво село у општини које је добило електрично осветљење.

Прва средња школа је носила назив Трговачко-занатлијска школа и основана 1878. године, са идејом да се унапреди образовање будућих варошких занатлија и трговаца. Заступник управитеља школе био је Аранђел Раша Милошевић, али је одзив деце био врло слаб па је у школу, после више покушаја, уписано само 12 ученика. Због тога је министарство донело одлуку да се, 1879. године, школа реорганизује у дворазредну гимназијску реалку у Пироту, која је заправо постала прва права средња школа у Понишављу, која у континуитету ради до данас.

Прва додела признања Почасни грађанин, у Пироту се десила 1878. године када је тим највишим градским признањем овенчан пуковник Ђура Хорватровић, командант Тимочког корпуса у Другом српско-бугарском рату, а због великих заслуга у борбама за ослобођење Пирота од Турака.

Карло Скацел

Прву апотеку Пирот је добио 1879. године када је држава дала дозволу мр Францу Сиручеку, фармацеуту чешког порекла, да отвори своју апотеку у вароши. Тиме су Пироћанци добили могућност да своје здравствене тегобе лече куповином разних лекова и медицинских препарата. Најпродаванији су били прашкови против болова али и сода-вода која се као освежавајући напитак и претеча модерних газираних напитака у то време правила у апотекама. Знаменити Франц Сиручек је преминуо 1888. године после чега су фармацеутску традицију наставили Урош Волић и чувени Карло Скацел, по којем данас носи име главна градска апотека.

Првог лекара, Пирот је добио 1879. године, када је одлуком министарства чувени др Јанко Сенкијевић, пореклом из данашње Польске, постављен за окружног физикуса (окружни лекар). Овај знаменити лекар је у вароши радио до своје смрти 1904. године стрпљиво грађећи здравствени систем заснован на науци и супротстављен празноверју. Његовом заслугом основана је прва болница у Пироту, значајно је подигнута здравствена култура становништва, а уз помоћ свог колеге др Јована Валенте (Чех по рођењу) успео је да спроведе прву вакцинацију против великих богиња чиме је заустављено масовно умирање, пре свега деце. Знаменити др Јанко Сенкијевић почива на улазу у Тијабарско гробље у Пироту, које је формирано његовим залагањем почетком прошлог века.

др Јанко Сенкијевић

комуникација југоисточних крајева Србије са престоницом, отворене су нове могућности за привредни и културни развој тих подручја, па су управо возом у Пирот и друге градове стизале разне новотарије, штампа, људи, трендови и другачији начин живота. Пруга Ниш - Бела Паланка пуштена је у саобраћај 1. јуна 1887. године, а од Беле Паланке до Пирота 1. новембра исте године. Веза са Бугарском остварена је 1. августа 1888. године. Србија је 1890. године имала 532 km пруге, од чега 93,4 km на релацији Ниш - граница са Бугарском. Запис Ђире Ранчића „Из мог завичаја - приче, легенде, бајке“ који је 1887. године имао 11 година и био ћак основац, о доласку првог воза у Пирот: „Кад се железничка пруга доврши, подигоше

и железничку станицу. Она беше већа и лепша од сваке зграде у вароши... Кад дође недеља цела варош доби свечан изглед. Улице брижљиво поливене и почишћене. На свим дућанима, а и многим кућама истакнуте тробојне заставе. Људи у празничном руху. Ко год је могао, похитао је на железничку станицу. Са музиком на челу, оде и председник општине с кметовима и одборницима. А и ми, као и други ђаци, одосмо са господином учитељем... Међу светом жагор, а и ми један другом добацујемо по неку реч. Сава Пантић запуштио уши памуком. Саветује нам да и ми то учинимо. Вели, ко то не учини, воз ће му, кад писне, заглушити уши. Толико јако пишти! И пружа нам памук, који је извукао из своје памуклије, с којом се ни лети није растајао. У том се чу писак воза из даљине. Брзо, почесмо и ми затварати уши. Напослетку, појави се и воз. Изгледао је као нека црна авет, из чијих чељусти куља облак дима. Хукће и бркће, приближавајући се све више. Ми извили вратове и нетремице гледамо у њега. Занети тако пореметисмо ред. Неки иступили напред. Само што нису стали на пругу. Утом и воз стиже. Локомотива писну и, пре него што ће се зауставити, поче испуштати водену пару, силно шиштећи. Ми се поплашисмо и нагосмо куд који. Једва нас задржаše и вратише на своја места.“

Прва позоришна дружина, основана је 24. маја 1889. године захваљујући групи ентузијаста, чиновника и угледних грађана Пирота – љубитеља позоришта. Управа ове дружине, коју је предводио пиротски трговац и један од радикалских првака Војин Ђирковић, касније председник пиротске општине, одлучила је да на Видовдан те године приреди представу „Бој на Косову“, Јована Суботића. У писму министру просвете и црквених дела Светозару Милосављевићу затражено је његово посредовање код управе Краљевско-српског позоришта да им се пошаље дело, као и костиме потребне за тај комад. На полеђини акта,

којим је потврђен пријем писма 27. маја 1889. године, записана је одлука министарства: „Не може се молиоцима давати на услугу одело из Народног позоришта“. Према казивању савременика, представа је ипак одржана у једној пиротској кафани пред бројном публиком, али о томе није остао писани траг. Датум када су отпочеле пробе комада 24. мај 1889. године може се сматрати почетком позоришног живота у Пироту. Писаних података о даљем деловању позоришне дружине нема, али је она, према казивањима савременика, потом

изводила и друге представе у пиротским кафанама. Према сећањима, атмосфера током представе није била баш узорно позоришна, јер је публика која је седела за кафанским столовима често гласним упадицама коментарисала збивања на сцени и бучно одобравала или кудила поступке појединих ликова.

Прва пиротска штампарија, власништво Исака Берахе и Ђошића (име непознато), основана је 1894. године. Развоју штампарства у Србији допринело је доношење Устава из 1888. године и усвајање Закона о штампи 1891. године, те је тако и у Пироту основана ова најстарија штампарија. У њој су, поред осталог, штампане и књиге: *Срећна писма, Штедионица и књижница ђака Пиротске гимназије 1895, Бурђевски венчић, Прво коло песама*.

Први биоскоп је у Пироту настао кроз приказивање филма, чуда ондашње технике, 1905. године у дворишту кафане „Стара Планина“ која се налазила у улици Српских владара, преко пута данашњег хотела „Ана Лукс“, а на месту данашње Поштанске штедионице. Због своје велике сале и баште у њој су одржавани разни друштвени догађаји, па и прве биоскопске представе путујућих биоскопа. Од 1909. године у „Старој планини“ је почeo да ради први биоскоп у граду, који је био власништво пиротских трговаца, Јордана Џацића и Пере књижара. У периоду између два светска рата биоскопске представе су се углавном давале у Националу.

Први документарни филм о пиротском крају снимљен је 1927. године, у црно-белој технички без звука. У питању је снимак свадбеног весеља у селу Славиња на Старој планини. Током тридесетих година пиротски крај је сниман још неколико пута, а један од најдрагоценјих филмских записа из тог времена је направљен по поруџбини Димитрија Малденовића - Мите Гаге, богатог индустрijалца, који је желео да се на филмској траци забележи свадбено весеље његовог сина.

Почетак фудбала се у Пироту везује за 1918. годину, када су прву кожну фудбалску лопту донели браћа Павле и Владимир Николић, ученици Гимназије. Непосредно по завршетку рата фудбал су играли војници из јединица француског експедиционог корпуса, стационираних у пиротском крају. Тада су се Пироћанци први пут упознали с правилима фудбалске игре. Фудбал се играо код Градића, на Гавриловића ливади у Барју и код Пазарског гробља. Формирани су тимови по улицама или по градским насељима. Пиротски омладински лоптачки спортски клуб (ПОЛСК), први фудбалски клуб у Пироту, основан је 1920. године, под тим именом постојао је до 1922., када му је назив промењен у Лоптачки клуб „Омладинац“.

Прво забавиште у Пироту је отворено 26. марта 1926. године као одељење за чување и васпитавање деце предшколског узраста. За прву учитељицу, забавиљу постављена је Катарина Пешић. Забавиште се налазило у згради окружног суда, а у прву генерацију је уписано 58 деце и то: 32 дечака и 26 девојчица. Катарину Пешић од 1. децембра 1929. године заменила је Преда Катица, стручна забавиља, познатија у Пироту под именом Кајка, жена која је временом постала синоним за љубав и бригу према деци. Почев од 1927. године Забавиште је радило у саставу Учитељске школе у Пироту и у наредном периоду мењало је свој подстанарски пут од зграде Женске подружине па до Основне школе Вук Караџић. У међувремену од 1927. године отвара се забавиште и у Тијабари у саставу Основне школе. Од 1954. године свих 5 васпитних група Забавишта у Тијабари и на Пазару се издавају у јединствену самосталну предшколску установу. Нова установа је добила име Дечији вртић „Чика Јова Змај“, које и данас носи. За првог управника Вртића именована је дугогодишња забавиља Кајка Митић која ће на овој дужности остати све до одласка у пензију, 1961. године. У циљу побољшања просторних услова рада, у периоду од 1967. до 1978. године подижу се 4 нова савремена објекта намењена деци предшколског узраста. Паралелно са развојем Вртића ишло је и стручно усавршавање његових радника.

Катарина Пешић, учитељица, је била прва забавиља у Забавишту 1926. године.

Први бицикл у граду имао је Сава Савић почетком 20-тих година XX века. Бициклизам се у Пироту интезивно развијао од 1927. године, када су Ђорђе Ранчић и Светозар Стефановић одлучили да бициклама обиђу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Након тога на иницијативу заљубљеника у бициклизам и власника малобројних бицикала 30-тих година XX века основан је Котурашки клуб Пирот. Клуб је на првом великим такмичењу, у трци Ниш – Софија, представљао пиротски бициклиста Младен Аранђеловић.

Почетак рукомета у Пироту се везује за појаву спорта хазена, који је претеча модерног рукомета и који је настао као женска за фудбал. Прва хазенашка епипа формирана је 1931. године при спортском друштву „Омладинац“. Окупљала је ученице пиротских средњих школа, које су хазену тренирале на фудбалском игралишту на Гавриловића ливади у Барју. Забележено је да је 21. августа 1932. године гостовао првак Београда, екипа хазене БСК којој су се супротставиле хазанашице „Омладинца“.

Први југословенски играли филм “Рударева срећа” снимљен је 1928. године у пиротском крају, тачније у кањону реке Јерме у режији Јосипа Новака. У филму је глумио и Чедомир Пенчић, пиротски геометар којег је случајно запазио редитељ филма када је боравио у Пироту

Први бокс меч у Пироту одржан је 25. јуна 1933. године у сали хотела „Национал“, између Часлава Николића из Београда и Душана Петровића Ватаћија из Пирота. У мечу од шест рунди по два минута на поене је победио Петровић.

Почетак зимских спортова у Пироту се везује за израду првих смучки (примитивних скија) које је 1933. године направио Крста Живковић Дилеманац, а онда је у оквиру Соколског друштва од 1934. године основана смучарска (скијашка) секција.

Први радио је заправо био *Радио Пирот*, који је основан као први електронски медији у граду, 1978.

Прва фабрика обуће, основана је 1935. године под називом „Индустријска радионица Тигар, Димитрије Младеновић Гаге и комп.“, чији је први и основни производ био гумени опанак. Већ до краја 1935. године произведено је 120 тona гумених производа или око 200.000 пари опанака, а 1946. године чак 500.000 пари.

Први спортски аутомобил стигао је у Пирот 1937. године за сина богатог индустријалца Мите Гаге. Аутомобил је био марке DeSoto, са отвореним кровом и елегантним дизајном. Његова појава на улицама Пирота била је права атракција за варошане који би застајали и погледом пратили његово кретање прашњавим градским улицама.

Прво фудбалско игралиште, Пирот је добио захваљујући Божидару Мишићу (1897 - 1976) часовничару, члану управе и дугогодишњем представнику “Омладинца”. Он је 1937. године, на својој њиви у Сењаку саградио игралиште са оградом од цигала, са две кабине, ходником и просторијом за чувара-економа. Игралиште је било постављено правцем североисток-југозапад, без трибина, а терен је био од набијене земље. Око терена поред зида засађено је дрвеће. Данас је на том месту градски стадион ФК “Раднички”.

Прва хидроелектрана у пиротском крају изграђена је на реци Темштици, недалеко од села Темске, снаге 400 kw и пуштена је у рад 12. априла 1940. године под званичним називом „Хидроелектрична централа Темац, Димитрија Младеновића Гаге и браће Цекић – Пирот“. Припреме за њену изградњу почеле су крајем 1939. године, на иницијативу власника фабрике гумене обуће „Тигар“. Дозвола за изградњу добијена је због повећане потребе фабрике за електричном енергијом.

Почетак кошарке у Пироту се везује за 1952. годину када је група средњошколаца из Пирота учествовала на радној акцији на Власини и упознала се са кошарком. По повратку у Пирот група младића коју су предводили Звонимир Минчић Чавдар и Бранислав Ђирић започиње развој пиротске кошарке. Новембра 1954. године основан је Кошаркашки клуб „Партизан“, који 1961. године мења име у Кошаркашки клуб „Пирот“. Поред кошарке у дворишту пиротске гимназије, почeo је да се игра и рукомет. Прве утакмице одигране су 1956. године, а већ наредне године формирана је градска лига.

Први водовод који је покривао данашње градско језгро у Пазару подигли су Турци током шеснаестог века користећи извориште у близини Пољске Ржане одакле су воду природним падом кроз укопане глинене ћунке (цеви) довели до центра града и развели до неколико јавних чесама за снабдевање становништва. Модерни водовод који данас користимо изграђен је 1961. године.

Први клавир стигао је у Пирот 1897. године захваљујући Карлу Маћејки, професору музике и хоровођи, који је за потребе Пиротске гимназије у Бечу купио клавир средствима које су прикупили Пироћанци кроз добровољне прилоге и куповину улазница за музичке забаве и хорске наступе. Знаменити Карло Маћејка је нешто касније набавио и прве виолине па су варошани често уживали у наступима његових ученика. Карлу Маћејки се приписује и почетак корзоа у Пироту, пошто је имао обичај да у сумрак, и по више пута, шета главном градском улицом до тврђаве и назад, без неког нарочитог разлога. Та његова навика је у почетку Пироћанцима деловала чудно, па су чак коментарисали да је професор можда мало померио памећу. Међутим, после некког времена у вечерњим шетњама Маћејки су се придружиле колеге из гимназије, а онда и други Пироћанци. Тако је настао **први корзо** у Пироту.

Први кафић у Пироту звао се “ММ” и отворен 1981. године на Везному тракту.

ЗАБЛВНЕ СТРАНЕ

Ове године обележавамо 190 година од изградње ове цркве.

Покушај да сазнаш о којој цркви је реч и како је изгледала њена историја. Када сазнаш која је црква у питању пробај да је фотографишеши из истог угла, упореди фотографије и опиши шта примећујеш.

Пажљиво погледај фотографију, анализирај детаље и дај одговор на питање да ли је настала пре или после 1922. године, односно пре или после електрификације вароши?

Откриј који део Пирота је приказан и фотографиши га из истог угла, па упореди фотографије.

Пажљиво погледај фотографију и одговори:
Шта приказује фотографија?
Где се налазио објекат са фотографије?
Сазнај када је изграђен објекат са фотографије?
Фотографиши приказани амбијент и опиши шта се данас тамо налази.

Пажљиво погледај фотографију и одговори на следећа питања:

Који догађај је приказан на фотографији?

Који део Пирота видимо на фотографији?

Који објекат се види на левој страни фотографије испод упитника?

Покушај да сазнаш историју тог објекта.

Фотографиши приказани амбијент и упореди са старом
фотографијом.

■	пре-	се
вол	■	-за.
-пре-	Стар	не

КОЊИЧКИ СКОК

Крећући се као фигура коња у шаху покушај да откријеш неке изреке и пословице из пиротског краја

1. -----.

-век	-ма	Стар
-чка	се-	и
да	чо-	до-
-ду.	ма-	си

2. -----.

а	Луд	сва-
за	ни-	за
лу-	-ког	је
-кој.	■	-чу

3. -----.

је	ама	-ца-
-ви-	■	т'н-
-ка	-та	д'л-
-га.	Пра-	■

4. -----.

си	-шљ.	■
-ду	има	има
че-	Кој	он
си	бра-	и

5. -----.

ђу	Ни-	-гом
да-	-ску	нит
-џе,	дру-	-ти
ко-	-ва.	гло-

6. -----.

	-ло.	се	се
	пи-	-ча	-ве-
вр-	из-	-ко	-де
Сва-	ку-	-ле	

7. -----.

	-ња	се	-да-	-је
	-вља-	-ри-	мло-	му-
ко-	-го	про-	ја-	-ва-
-ју.		-ног	-ште-	На

8. -----.

Цр-	-та-	ли	ли	-та-	бе-
је	че	-не.	-не,	че	је
ос-	-но	цр-	бе-	-ло	ос-
-но		си	си		-ло

9. -----, -----.

-----.